

8. Лосский П. О. История русской философии. — М.: Высшая шк., 1991. — С. 494.
9. Ильин И. А. О сопротивлении злу силою // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 64, 169.
10. Ильин И. А. Основное нравственное противоречие войны // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 9.
11. Доброправов Л. Единый путь: Оправдание меча и убийства // Ильин И. А. Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 329–330.
12. Гаврюшин Н. К. Аптеязы «православного меча» // Вопросы философии. — 1992. — № 4. — С. 81.
13. Смирнов И. Духовный подвиг Ивана Ильина: (К 110-летию со дня рождения) // Журнал Московской патриархии. — 1993. — № 3. — С. 25.
14. Бердяев П. Кошмар злого добра: (О книге И. Ильина «О сопротивлении злу силою») // Ильин И. А. Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 389.
15. Ильин И. А. О сопротивлении злу силой // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 282.
16. Редлих Р. Солидарность и свобода. — Frankfurt a. M.: Посев, 1984. — С. 146.
17. Айхенвальд Ю. Злое добро // Ильин И. А. Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 397.
18. Ильин И. А. О сопротивлении злу силой // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 126.
19. Ильин И. А. Отрицателям меча // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 232.
20. Лосский Н. О. Вказ. праця. — С. 494.
21. Липшиц Ю. В. Иван Александрович Ильин // Север. — 1990. — № 4. — С. 141–142.
22. Ильин И. А. Мировые причины русской революции // Ильин И. А. Кто мы? О революции. О религиозном кризисе наших дней: Собр. соч. — М., 2001. — С. 202.
23. Ильин И. А. О сопротивлении злу силой // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 277, 284.
24. Ильин И. А. Основы борьбы за национальную Россию // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1999. — Т. 9–10. — С. 375.

УДК 34

*Г. Є. Смелянець,
аспірант кафедри теорії держави і права ОНЮА*

МЕТОДИ ТА РЕЖИМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Правова сфера з'являється як конвенціональне середовище, у межах якого постійно відбувається узгодження використовуваних понять, шляхом, з одного боку збереження сформованих понять, із приводу яких була досягнута домовленість, а з іншого боку — зміна цих понять і формування нових понять шляхом досягнення нової конвенціональності.

Одна з показових ситуацій: збереження устояного поняття «метод правового регулювання» і встановлення нового поняття «правовий режим».

Обґрунтованість закріплення поняття «метод правового регулювання» стосовно до збагнення правової реальності України, підтверджується безумовною присутністю категорії «метод правового регулювання» у всіх підручниках з теорії держави і права, виданих в останні роки [1]. З іншого боку помітно, що, незважаючи на спроби вийти до уявлення про єдність методу правового регулювання, виражені в першу чергу в працях В. Д. Сорокіна [2], зберігається достатня розмаїтість з цього принципового питання серед фахівців загальнотеоретичної юридичної науки і галузевих юридичних наук.

По суті, цим визначилась необхідність виділення нового поняття «правовий режим», що особливо гостро відчувалося на галузевому рівні, де поняття методу правового регулювання постійно розширювалося за рахунок включення все нових і нових компонентів, що, зрештою, створило ситуацію неймовірної складності цього правового поняття. На цій основі в загальнотеоретичному правознавстві В. Б. Ісаковим була сформульована ідея, що для кожної галузі права характерний свій специфічний режим регулювання, у якому концентрується своєрідність галузі, виражена не тільки в галузевому методі, але й в особливому соціальному статусі відносин, що складають предмет правового регулювання. Він же визначив правовий режим як «соціальний режим деякого об'єкта (явища, процесу, соціальної підсистеми), закріплений нормами права і забезпечений сукупністю юридичних засобів» [3] і виділив при конструюванні правового режиму: структуру нормативно-правової регламентації, обсяг припустимого й індивідуального регулювання, оптимальну конструкцію правовідносин і ефективну форму відповідальності [4].

Згодом поняття правового режиму, одержавши визнання в загальнотеоретичному правознавстві [5], у новій своїй якості почало затверджуватися в галузевих сферах юриспруденції. Прикладом, можна відзначити дослідження правового режиму в адміністративному праві, де основні риси правового режиму зв'язуються з закріпленням у законодавстві прав, обов'язків і відповідальності; системою мір, що використовується для досягнення поставлених цілей; системою правового впливу, що складається в специфіці прийомів регулювання і його механізму. Звідси розкриваються особливості правового режиму галузі права, що визначаються: предметом регулювання; методом правового впливу, характерним для галузі права; галузевим юридичним інструментарієм, що базується на галузевих принципах; наявністю особливого законодавства (кодифікованого акту), що закріплює галузеві принципи, загальні положення й основні правові засоби. Характерно, що в змісті адміністративно-правового режиму фіксується його цільове призначення, правові принципи, об'єкт адміністративно-правового регулювання, юридичне положення суб'єктів, адміністративно-правовий інструментарій [6].

Інший приклад, що свідчить про твердження поняття правовий режим на галузевому рівні — розгляд правового режиму підприємницького права як особливої системи регулятивного впливу, спрямованої на забезпечення балансу інтересів підприємців, що діють своєю волею у своєму інтересі, і інтересів суспільства і держави. Це досягається специфікою сполучення в сфері підприємництва: а) типів правового регулювання: загальнодозвільний тип для підприємців, дозвільний тип для державних органів; б) при державному регулюванні економіки переважає спосіб зобов'язування, а при регулюванні підприємницької діяльності — способи дозволу і заборони; в) при забезпеченні приватних інтересів звичайно використовується метод координації, а при забезпеченні публічних інтересів, як правило, метод субординації [7].

Використання поняття правовий режим на галузевому рівні дозволяє вийти на новий рівень узагальнення використання категорії правового режиму.

Так, правові режими можуть бути розділені на загальні (універсальні) і похідні (вторинні). При цьому загальні режими, по суті, зводяться до галузевих режимів.

Розгляд різних правових режимів дозволяє констатувати той факт, що дуже часто в конструюванні режимів використовуються норми різних галузей права. Це, однак, не змінює визначення основної приналежності режиму до відповідної галузі права. Зокрема, включення в правовий режим, що забезпечує безпеку, охорону територій, об'єктів, установ, норм різної галузевої приналежності, не змінює його адміністративно-правової природи [8].

Особливості правової регламентації і дії права в сферах приватного права і публічного права дозволяють констатувати існування тут специфічних правових режимів. У той же час, у залежності від стану об'єкту галузевого регулювання, правові режими можуть розмежовуватися в межах галузі на загальний режим і спеціальні режими.

Поняття «правовий режим» зв'язаний також з характеристикою окремих інститутів права. Так, питання поняття, сутності і змісту права власності, форм власності, умов і порядку придбання права власності, тягар утримання і ризик випадкової загибелі власності, проблема відповідальності і захисту права власності — все це виражено в особливостях правового режиму власності і його змінах [9].

Тим часом, є більш загальна проблема, що пов'язана з існуванням правових режимів, яка виражена в поділі існуючих правових режимів на звичайні і надзвичайні. Підставою для такого підходу є те, що, надзвичайний правовий режим зв'язаний з використанням специфічних правових засобів, і він виходить за межі однієї галузі права. Так, надзвичайний правовий режим по введенню воєнного стану, надзвичайного стану й особливого положення не відображений навіть такими галузями як конституційне і адміністративне, і має вихід на систему правового регулювання.

Слід зазначити, що відмінність правового регулювання в звичайних умовах і екстремальних умовах саме і дає підставу для виділення надзвичайного правового режиму. Нормативна база для введення надзвичайного правового режиму в Україні визначена Конституцією, зокрема такими її нормами як ст. 64, 85, 92, 106, 138. Поряд з цим нормативна регламентація надзвичайного правового режиму визначена Законами «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», і «Про правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації» [10].

Характеристика надзвичайного правового режиму навряд чи виправдана в рамках теорії держави, коли правовий режим розглядається паралельно із розглядом державного режиму. Не змінює ситуацію навіть та обставина, що вказується на необхідність проведення різниці між державним режимом як формою держави й особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, підприємств, установ і організацій, що допускає обмеження прав і свобод громадян і прав юридичних осіб, а також покладання на них додаткових обов'язків [11]. У такому підході виявляються відгомони пріоритету держави

над правом. У той час як звичайний правовий режим і надзвичайний правовий режим являють собою такі засоби контролю над державною владою, що змушують її діяти строго в правових межах незалежно від того це звичайний правовий режим або надзвичайний правовий режим. Логічно було б поняття правового режиму розглядати у розділі дії права, розкриваючи особливості дії права при звичайному правовому режимі і при надзвичайному правовому режимі.

На думку Ю. А. Тихомирова виникнення різного роду протиріч, що послаблюють правопорядок, вимагає не тільки використання специфічних процедур, але й введення таких правових режимів, що здатні реагувати на подібні протиріччя. Як приклад такого роду «рухливого» правового режиму він виділяє правовий режим запобігання й усунення юридичних колізій. Цей правовий режим є міжгалузевим і складається з нормативного масиву, зі своїми моделями впливу на колізійні процеси і ситуації [12].

Серед основних елементів правового режиму запобігання й усунення юридичних колізій: а) легальне визнання юридичних колізій як явищ, що виникають, існують і виявляються в різних формах; б) точне визначення учасників відносин, що виникають у колізійних процесах і ситуаціях; в) визнання юридичних колізій небажаними і їхнє витиснення, введення умов їхнього недопущення; г) врегулювання різних видів юридичних колізій; д) встановлення легальних процедур дозволу колізій, розгляду юридичних суперечок; е) існування правомочних органів для запобігання й усунення юридичних колізій; ж) нормативні і правозахисні міри подолання колізій, усунення порушень законності, відновлення колишнього стану або статусу фізичних і юридичних осіб [13].

Для правового режиму запобігання й усунення юридичних колізій характерне використання комплексу юридичних засобів у діапазоні «від м'якого до твердого», де взаємне інформування сторін по спорах і питаннях, повідомлення, ведення переговорів, досягнення домовленостей, взаємні компроміси, використання арбітражних і посередницьких процедур, рішення судів, санкції держави. Правильний вибір юридичних засобів і швидка реакція на колізію або конфлікт свідчення високої рухливості (динамізму) цього правового режиму [14].

Можна вважати, що поняття правовий режим має значення для характеристики всієї правової реальності. Не випадково, при розгляді особливостей правової системи відзначається значення режиму функціонування правової системи [15]. Як різновид правового режиму розглядається режим законності, що припускає обов'язне дотримання законів, як населенням, так і владою, при якому дотримуються такі принципи: загальність вимоги виконання закону; застосування державно-владних дій тільки на основі суворого дотримання законів; рішуче припинення правопорушень і невідворотність відповідальності за них [16]. Як різновид правового режиму, що складається на основі процесуальних норм і особливого сполучення заборон, зобов'язань і дозволів, що створюють атмосферу правозастосувальної діяльності, розглядається правозастосувальний режим [17].

Таким чином, різноманіття правових режимів у сучасній юриспруденції дозволяє стверджувати можливість їхньої класифікації по різних підставах і на різних рівнях права. Зокрема у С. С. Алексєєва можна помітити таке розмежування правових режимів: залежно від типів правового регулювання — зобов'язуючі, загальнодозвільні і розмежувальні правові режими; залежно від юридичної своєрідності галузі — галузеві правові режими; залежно від використовуваних техніко-юридичних прийомів — загальний правовий режим і правовий режим винятків [18].

Здається, що найважливішою підставою для розмежування правових режимів варто розглядати характер використовуваної нормативної підстави (звичайний, рухливий, надзвичайний). Залежно від цієї нормативної підстави правовий режим може розмежовуватися по трьох напрямках на звичайний правовий режим, рухливий правовий режим і надзвичайний правовий режим. Такий підхід дозволяє більш ефективно використовувати юридичний інструментарій, законодавче оформлення здійснюваної діяльності, а також формування спеціальних державних структур і визначення їхньої компетенції і функціональної спрямованості залежно від того, чи звичайний це правовий режим, рухливий або надзвичайний. Очевидно, саме ці правові режими доречно називати «первинними правовими режимами» [19], як домінантами, що визначають вигляд правової реальності яка складається з використанням різних методів правового регулювання.

Література

1. Загальна теорія держави і права / Під ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткачєнка, О. В. Петришина. — Х., 2002. — С. 409; Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами). — К., 2002. — С. 107–108; Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави. — К., 2001. — С. 119; Скакун О. Ф. Теория государства и права. — Х., 2000. — С. 262–263.
2. Сорокин В. Д. Метод правового регулирования: (Теоретические проблемы). — М., 1976; Оп же. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс (макроуровень). — С.Пб., 2003.
3. Исаков В. Б. Правовые режимы и их совершенствование // XXVI съезд КПСС и развитие теории права. — Свердловск, 1982. — С. 35.
4. Там само. — С. 37–38.
5. Алексєєв С. С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования. — М., 1999. — С. 372–375.
6. Рушайло В. Б. Административно-правовые режимы. — М., 2000. — С. 14, 27.
7. Курбатов А. Я. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности. — М., 2001. — С. 154.
8. Рушайло В. Б. Вказ. праця. — С. 39.
9. Общая теория государства и права: Академ. курс: В 3 т. / Отв. ред. М. П. Марченко. — Изд. 2-е. — М., 2001. — Т. 2. — С. 64–65.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 28. — Ст. 224; Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 23. — Ст. 176; Про правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 42. — Ст. 348.
11. Теория государства и права / Под ред. В. К. Бабаева. — М., 1999. — С. 104.
12. Тихомиров Ю. А. Коллизионное право. — М., 2003. — С. 143–144.
13. Там само. — С. 144–145.
14. Там само. — С. 154.

15. Скакун О. Ф. Вказ. праця. — С. 258.
16. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: Социалистическое право. — М., 1973. — С. 115.
17. Общая теория государства и права: Академ. курс: В 3 т. / Отв. ред. М. Н. Марченко. — Изд. 2-е. — Т. 2. — С. 461.
18. Алексеев С. С. Вказ. праця. — С. 374-375.
19. Там само. — С. 373.

УДК 342.847.1

В. В. Таросва,
аспірантка кафедри теорії держави і права ОНЮА

РАХУНКОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ ЯК ІНСТИТУТ КОНТРОЛЬНОЇ ВЛАДИ

Рахункова палата України, яка була створена у 1997 р., є єдиним державним інститутом, котрий здійснює контроль за законним, цільовим, своєчасним та ефективним використанням державних засобів, прогнозуванням, аналізом і експертизою бюджетного процесу на всіх його етапах.

Становлення цього державного інституту було доволі не простим. Робота над його створенням почалася з розробки проекту закону «Про Контрольну палату» 1992–1993 рр., однак офіційне закріплення правового статусу Рахункової палати відбулося лише в Конституції України, і тільки з прийняттям Закону України «Про Рахункову палату України», 27 травня 1997 р. відбулося перше засідання Колегії Рахункової палати [1].

Однак на цьому етапі процес становлення Рахункової палати як державного інституту не закінчився, і ще багато питань її діяльності потребують правового і організаційного вирішення. Важливою подією для України стало прийняття Рахункової палати у 1998 р. в Міжнародну організацію вищих органів фінансового контролю INTOSAI, яка під егідою ООН об'єднує вищі органи фінансового контролю біля 170 країн світу.

Дослідження питання правового статусу Рахункової палати України сьогодні є досить актуальним, це пов'язано з необхідністю в умовах постійного невиконання державного бюджету і систематичних порушень бюджетної дисципліни визначити шляхи підвищення ефективності контролю за виконанням державного бюджету, а також визначити шляхи удосконалення нормативно-правової бази фінансового контролю.

На даний час діяльність Рахункової палати України здійснюється у відповідності з Конституцією України, Законом України «Про Рахункову палату України», а також 26 законодавчими актами, які стосуються роботи Рахункової палати України.

У відповідності із Законом України «Про Рахункову палату України» від 11 липня 1996 р. Рахункова палата утворюється Верховною Радою України,